

УДК 342.724(477:4-6ЄС)

Галстян Араксія Гагиківна

студентка юридичного факультету

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті визначені особливості забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України. Охарактеризовано міжнародне та українське законодавство щодо забезпечення прав національних меншин. Розглянуто практику ЄСПЛ з проблем забезпечення прав національних меншин. Виділені основні проблеми забезпечення прав національних меншин, що потребують негайного вирішення в процесі європейської інтеграції України.*

***Ключові слова:** національна меншина, євроінтеграція, забезпечення прав національних меншин, дискримінація, ксенофобія, національно-культурна автономія, захист мов, практика ЄСПЛ.*

Постановка проблеми. В процесі євроінтеграції та становлення України як демократичної, правової держави, важливе місце займає забезпечення прав національних меншин. Конституція України визначає, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1]. Тому вітчизняне законодавство та міжнародні документи, що ратифіковані Україною, становлять систему захисту та

забезпечення прав національних меншин, а також направлені на протидію ксенофобським проявам та дискримінації.

Аналіз досліджень та публікацій. Українські науковці досліджували різні аспекти проблеми забезпечення прав національних меншин, серед них: О.М. Биков, В.П. Колісник, К.О. Міщенко, Ю.В. Кириченко, Г.І. Луцишин, О.В. Федунь, Н.І. Папіш, Ю.А. Тищенко та інші.

Однак, незважаючи на існуючі наукові розробки у цій сфері, єдності у поглядах вчених ще не досягнуто, а проблема забезпечення прав національних меншин у контексті євроінтеграційних тенденцій України через її актуальність і важливе соціальне значення потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті – дослідити особливості забезпечення прав національних меншин в процесі європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах державотворення в Україні поступово створювалися необхідні передумови для забезпечення всебічного розвитку національних меншин. Це має своїм результатом утвердження правового статусу національних меншин, як надійної гарантії забезпечення їхніх прав та свобод.

Відповідно до ст. 11 Конституції України «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [1].

До основної умови для збереження своєї мови, культурної спадщини, традицій, які в кінцевому рахунку формують основи національної ідентичності, забезпечують можливості для підтримки життєдіяльності й розвитку культури того чи іншого етносу, підтримки його соціальної й політичної спроможності належать законодавчо закріплені та підтримувані державою права національних меншин.

Відповідно до п. е ч. 2 ст. 4 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р., однією з політичних цілей є «зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ» [2]. Це свідчить про істотне зростання значущості проблеми дотримання прав національних меншин в країнах-членах ЄС та уваги до цієї проблеми, що безпосередньо відбивається в останніх міжнародно-правових договорах ЄС, укладених з державами, що мають формальну перспективу повноцінної інтеграції в ЄС за умови адаптації їх законодавства до європейських правових цінностей і стандартів.

Відповідно до ст. 21 Хартії основних прав ЄС «забороняється будь-яка дискримінація, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії або переконань, політичних та інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, походження, обмеженої працездатності, віку або сексуальної орієнтації» [3].

Гострими для України стають питання дискримінації, ксенофобії, міжетнічної та расової нетерпимості, що призводять до вчинення злочинів. Багато порушень громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав відбуваються у зв'язку з дискримінацією, расизмом та соціальною ізоляцією за ознакою етнічної, релігійної, національної або расової приналежності потерпілих.

Боротьба з расизмом і нетерпимістю була в основі створення Ради Європи у 1949 році, і вона досі залишається одним з його пріоритетів. Крім Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших конвенцій, Рада Європи створила конкретні інструменти з протидії расизму, дискримінації та нетерпимості. У 1993 році була заснована

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості – незалежний правозахисний орган для моніторингу ситуації у сфері расизму, расової дискримінації, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості в усіх державах-членах, яка покликана також надавати конкретні рекомендації окремим урядам і загальні рекомендації всім державам-членам.

У Рамковій конвенції про захист національних меншин визначено, що «захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід’ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва» (ст. 1) [4].

Особлива увага Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини приділяється питанням запобігання дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, етнічного (національного) походження, протидії поширенню мови ворожнечі стосовно національних меншин та вчиненню злочинів на ґрунті національної нетерпимості [5, с. 209].

Однак, не дивлячись на вжиті заходи, які повинні стабілізувати рівень етнонаціональної толерантності у суспільстві, аналіз звернень громадян та дані моніторингу Уповноваженого і неурядових громадських організацій показали, що велика кількість питань, зумовлених наявністю різних проявів ксенофобії, расизму та нетерпимості, залишаються невирішеними.

З моменту затвердження Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року питання інтеграції в суспільне життя ромської національної меншини визначено державою як пріоритетне [6]. Проте роми продовжують залишатися однією з найбільш вразливих груп суспільства, яка зазнає системної дискримінації у сфері доступу до освітніх та медичних послуг, працевлаштування, документування, забезпечення житлом, реєстрації місця проживання.

Так, роми піддаються системній дискримінації у сфері доступу до медичних послуг. Про це свідчать факти, висвітлені у зверненні до Уповноваженого Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі». До найбільш розповсюджених порушень, які містяться у вказаному зверненні, відносяться: ненадання медичних послуг у повному обсязі, розміщення хворих жінок з дітьми у палатах гіршої якості, зневажливе ставлення медичного персоналу [5, с. 212].

Варто зазначити, що проблема упередженого ставлення до представників ромської національної меншини суспільством виявляється у різних формах – від ігнорування їхніх проблем до вчинення дискримінаційних дій.

Актуальною залишається проблема поширення мови ворожнечі щодо ромів у ЗМІ та соціальних мережах, що призводить до упередженого ставлення та нав'язування негативних стереотипів щодо ромів.

Чинне законодавство про правовий статус національних меншин закріплює такі їх специфічні права: на вільне обрання та відновлення національності; на національне прізвище, ім'я та по батькові; на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного і сучасного розселення; на створення національних громадських об'єднань; на користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства; на розвиток національних культурних традицій; на використання національної символіки; на відзначення національних свят; на сповідування своєї релігії; на задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; на створення національних культурних і навчальних закладів; на обрання або призначення на рівних засадах на будь-які посади; на вільне встановлення і підтримання зв'язків з

особами своєї національності та їх об'єднаннями за межами України; на будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству [7].

Захист та збереження культури і ідентичності етнічних меншин становлять значну частину здійснення всіх інших прав. У ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права йдеться про право використання та збереження власної культури: «У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» [8]. Дане положення зобов'язує держави-члени забезпечити захист цих прав від будь-якого впливу. Позитивні зобов'язання вимагають не тільки захисту від насильницьких дій за допомогою законодавства, судової та адміністративної практики, а й захисту від дій інших людей.

Крім Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, питання про захист етнічними меншинами власної ідентичності і культури передбачено Рамковою конвенцією про захист національних меншин. Ст. 5 Рамкової конвенції зобов'язує держави забезпечити створення необхідних умов для того, щоб «особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину» [4].

Практика Європейського суду з прав людини – важливий компонент сучасної системи захисту прав меншин. Слід врахувати, що дана сфера європейської судової практики здебільшого залишається маловивченою, хоча і містить цінний масив тлумачення норм, що стосуються безпосередньої реалізації прав і свобод людини представниками національних меншин.

Цікаві роз'яснення щодо права захисту культури та ідентичності національних меншин зробив ЄСПЛ. У рішенні по справі «Beard v. The United Kingdom» Суд вважає, що володіння заявниками будинком-фургоном є невід'ємною частиною їх етнічної самобутності як ромів, що відбиває давню традицію даної меншини, що витікає із мандрівного способу життя. Це так навіть в тому випадку, якщо в результаті розвитку і здійснення відповідних заходів державної політики, чимало ромів не ведуть більш виключно кочовий спосіб життя і все частіше зупиняються на одному місці для того, щоб сприяти, наприклад, освіті своїх дітей. Заходи щодо розміщення будинку-фургону заявників, мають, таким чином, більш широкий вплив на права, ніж вплив на право на повагу житла. Вони також стосуються їх здатності підтримувати їх самобутність як ромів, а також вести їх особисте і сімейне життя відповідно до даної традиції [9].

У ст. 9 Закону України «Про національні меншини в Україні» визначено, що «громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях». Відповідно до ст. 14 зазначеного Закону «державні органи сприяють діяльності національних громадських об'єднань, які діють відповідно до чинного законодавства» [7].

Євроінтеграційні тенденції вимагають внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», оскільки в цьому законі не лише невірно названо сам документ, прийнятий Радою Європи 5 листопада 1992 р. – «Європейська хартія регіональних або міноритарних мов» (Minority Languages). Головне – змінено його зміст: у Хартії йдеться про захист мов, що мають нечисельних носіїв, а тому знаходяться на межі зникнення. Законом України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов

меншин» (ст. 2) положення Хартії спрямовуються на захист мов національних меншин – білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської, і у цьому переліку є мови, що взагалі не існують: єврейська (замість ідишу або івриту), грецька (замість румейської, урумської або новогрецької) мови [10].

Українське законодавство поставило в один ряд мови, які дійсно потребують адресної допомоги заради їх збереження та розвитку, як наприклад, гагаузька чи кримськотатарська, і мови, які мають статус державних у країнах – етнічних батьківщинах національних меншин України.

Україна не лише гарантувала на законодавчому рівні права національних меншин, а й забезпечила відповідні умови для їх самоорганізації та етнокультурного відродження.

Висновки. Головною рисою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є безпосередній взаємозв'язок ефективного захисту прав національних меншин і сприйняття відповідних правових цінностей з подальшим набуттям державою перспективи членства в ЄС, що знаходить своє відображення у цілі політичного діалогу. Таким чином, до першочергових проблем забезпечення прав національних меншин, що потребують негайного вирішення в процесі європейської інтеграції України, відносяться: забезпечення права на захист від дискримінації за етнічними, расовими та релігійними ознаками та проявів ксенофобії, права на національно-культурну автономію, на представництво інтересів і участь у дорадчих та консультативних органах, право на захист мов, яким загрожує зникнення.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
3. Хартія основних прав Європейського Союзу : Міжнародний документ від 07 груд. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.
4. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин : Міжнародний документ від 01 лют. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text.
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2019 рік. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>.
6. Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року : Указ Президента України від 08 квіт. 2013 р. № 201/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text>.
7. Про національні меншини : Закон України від 25 черв. 1992 р. № 2494-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
9. Case of Beard v. the United Kingdom : Application on 18 January 2001 № 24882/94. European Court of Human Rights : [website]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59155%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59155%22]}).

10. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 802-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>.